

Käsikirjoitukset vailla omistushistoriaa – miksi ongelma on myös meidän

Kolumni

RICK BONNIE

VOIKO KERÄILIJÄN SANAAN LUOTTA?

Esitelmöin kesällä 2018 Helsingissä järjestetyssä suuressa kansainvälisessä raamatuntutkimuksen konferenssissa käsikirjoituksista, joiden omistushistoriaa ei tunneta sekä tällaisten käsikirjoitusten parissa työskentelyyn liittyvistä ongelmista. Yksi esiin ottamani esimerkki oli norjalaisen keräilijän Martin Schøyenin käsikirjoituskokoelma, johon liittyy useita hyvin dokumentoituja eettisiä ja juridisia ongelmia. Puheeni jälkeen arvostettu eksegetiikan professori nousi ylös ja sanoi: ”Minä kyllä luotan täydellisesti Schøyenin sanaan, mitä tulee kysymyksiin käsikirjoitusten omistushistoriasta.” Kyseinen professori on uransa aikana tutkinut ja julkaissut Schøyenin kokoelmasta useita käsikirjoituksia, joiden omistushistoria on epäselvä.

Myöhemmin samana päivänä konferenssin iltatapahtumassa tapasin saman professorin lyhyesti. Keskustelimme Schøyenin kokoelman synnystä. Sain sellaisen vaikutelman, että hänellä oli tietoa siitä, kuinka kokoelma oli muodostunut, mutta hän ei voinut puhua siitä. Keskustelumme päättyi äkillisesti: ”jos yrität julkaista tästä, haastan sinut oikeuteen.”

Tätä anekdoottia voi pitää epäuskottavana, jos ei ole työskennellyt sellaisten käsikirjoit-

tusten parissa, joilla ei ole tunnettua omistushistoriaa ja joutunut pohtimaan tilanteeseen liittyviä juridisia, eettisiä ja tutkimuksellisia vaikutuksia. Vakuutan, että anekdootti on tosi. Antiikin aikaisista uskonnollisista esineistä, oli kyse patsaista, jokapäiväisistä käyttöesineistä tai käsikirjoituksista, käydään kauppaa, jonka alalla toimii lukuisia kyseenalaisia keräilijöitä, hämäreitä jälleenmyyjäitä sekä heidän akateemisia mahdollistajiaan.

PROVENIENSSI JA LAITTOMAT ANTIIKKIMARKKINAT

Ymmärtääkseen omistushistorialtaan tuntemattomien käsikirjoitusten ongelmaa on tärkeä tietää, miten laittomat antiikkimarkkinat toimivat. *Teologisen Aikakauskirjan* lukijat ovat luultavasti tietoisia, että viime aikoina Lähi-idän ja Pohjois-Afrikan arkeologisia kohteita on ryöstelty tuhoisasti ja laajamittaisesti. Vähemmän tunnettu tosiasia on, että länsimarkkinat rahoittavat tätä ryöstelyä ja kannustavat siihen. Tutkimuksissa on osoitettu, että arkeologisten antiikkiesineiden markkinat ovat kysyntälähtöisiä: keräilijöiden mieltymykset ja intressit muovaavat markkinoita, joille ryöstäjät ja jälleenmyyjät räätälöivät tuotteensa.

Laittomien antiikkimarkkinoiden muotoutumisen taustalla on 1800-luvun siirtomaa-ai-
kainen antiikkiesineiden hankkiminen globaalien
pohjoisten museoihin. Toiminta on jatkunut,
vaikka ryöstelyn torjumiseksi on solmittu kansainvälisiä sopimuksia ja säädetty kansallisia lakeja. Viime vuosikymmenet ovat itse asiassa olleet länsimaisten taide- ja antiikkiesineiden markkinoiden kukoistusaikaa, mikä näkyy jatkuvasti kohonneissa markkinahinnoissa.

Yksi tapa valaista kysymystä omistajuudesta koskien vaikkapa esimerkiksi koptinkielistä papyruskatkelmaa on tarkastella sen reittiä antiikkimarkkinoilla arkeologisesta löytöpaikasta eli alkuperäiskontekstistaan erilaisten liiketoimien kautta nykypäivään. Esineen omistushistoriaa ja sen dokumentaatiota kutsutaan termillä proveniensi. Useimmissa tapauksissa antiikkiesineiden omistushistoria voidaan todentaa ostokuittien, lupapaperien ja maastakuljetuslupien tai silminnäkijöiden todistusten avulla. Huomattavat aukot ja salatut kaupat ovat merkkejä siitä, että esineen historiaan mahdollisesti liittyy laiton toimintaa. Tällaisia esineitä ja käsikirjoituksia kutsutaan ”provenienssia vailla oleviksi”, mikä tarkoittaa, että niiden omistushistoria ja perimmäinen alkuperä ovat epäselviä.

PROVENIENSSIA VAILLA OLEVIEN KÄSIKIRJOITUSKOKOELMIEN SYNTY

Useimmissa Lähi-idän ja Pohjois-Afrikan maissa on jo pitkään ollut voimassa tiukat arkeologisia kaivauksia ja esineiden maastavientiä koskevat lait. Tämän vuoksi kaikki näiltä alueilta peräisin olevat omistushistorialtaan epäselvät ja vasta hiljattain antiikkimarkkinoille ilmaantuneet käsikirjoitukset ovat juridisesti erittäin epäilyttäviä. Tämä merkitsee huonoja uutisia Raamatun historiasta kiinnostuneille. Viime vuosikymmeninä markkinoille on nimittäin tullut paljon Raamatun historiaan liittyviä esineitä ja käsikirjoituksia, erityisesti nuolenpääkirjoituksia Irakista ja papyruksia Egyptistä.

Esimerkiksi norjalainen Martin Schøyen on 1980-luvulta lähtien hankkinut tuhansia sellaisia raamatullisten ja muiden uskonnollisten tekstien käsikirjoitusfragmentteja sekä muita

esineitä, joiden omistushistoriaa ei tunneta. Näiden esineiden joukossa on Afganistanin kansallismuseosta varastettuja esineitä. Hänen kokoelmaansa kohtaan on esitetty useita palauttamisvaatimuksia, ja äskettäin Norjan poliisi takavarikoi osan siitä.

Vuonna 2009 markkinoille ilmaantui yllättäen uusi tekijä, kun yhdysvaltalainen miljardööri Steve Green halusi hankkia esineitä raamatunmuseoon. Hänen perustamansa Museum of the Bible avautuikin vuonna 2017 Washington DC:ssä. Vain muutamassa vuodessa hän ja hänen henkilökuntansa onnistuivat hankkimaan noin 40 000 esinettä, joista monet olivat omistushistorialtaan epämääräisiä papyruksia ja nuolenpäätuloja. Liittovaltion tutkimusten jälkeen Green sopi useita oikeusriitoja ja palautti monia papyrusfragmentteja ja nuolenpäätuloja Egyptiin ja Irakiin.

Nämä suuret kokoelmat ovat vain kaksi tunnettua esimerkkiä ongelmallisesta provenienssista. Pienempiä, mutta yhtä ongelmallisia kokoelmia on ilmestynyt erityisesti eBayn kaltaisten internet-huutokauppatalojen nousun myötä. Eräs huomattava esimerkki tällaisesta tapauksesta on Suomessa oleva niin kutsuttu ”Ilves-kokoelma”, johon kuuluu vähintään tuhat oletettavasti pääasiassa internetin kautta ostettua kreikan-, koptin- ja arabiankielistä käsikirjoituskatkelmaa. Olen tutkimuksessani osoittanut, että nämä pienemmät kokoelmat ja niiden kerääjät toimivat samojen hämärrien jälleenmyyjien kanssa kuin jotkut suuremmista alan toimijoista.

OMISTUSHISTORIALTAAN EPÄSELVIEN KÄSIKIRJOITUSTEN JULKAISEMINEN EI TURVAA KULTTUURIPERINTÖÄ

Länsimaisen kysyntävetoisen ryöstelyn ja kulttuuriperinnön tuhoamisen seuraukset ovat vakavia. Tämä koskee ennen kaikkea niitä yhteisöjä, joilta muinaiset käsikirjoitukset ja esineet on viety ja joilta siten riistetään heidän perintönsä ja historiaansa, koska pääsy katsomaan, tarkastelemaan ja tutkimaan näitä esineitä on rajoitettu tai evätty. Rikkaat länsimaat usein naamioivat kulttuuriesineiden viemisen

alueen ihmisten ulottumattomiin vetoamalla ”universaaliin historiaan”, mutta samalla ne riistävät usein köyhemmiltä yhteisöiltä kaiken päätösvallan näihin esineisiin. Myös matkailutulot suuntautuvat niihin länsimaihin, joissa kulttuuriesineet tällä hetkellä sijaitsevat.

Seuraukset ovat vakavat myös raamatuntutkimukselle ja sen läheisille tieteenaloille. Sadat asiantuntijat ovat tutkineet omistushistorialtaan epäselviä papyruksia ja nuolenpäätäuluja Schøyenin ja Greenin kokoelmien kaltaisista kokoelmista ja tuoneet ne julkaisujen ja lainausten avulla osaksi tieteellistä viitekehystämme. Todentamis- ja arviointityönsä kautta nämä tutkijat ovat aivan olennainen osa laittomia antiikkimarkkinoita. Julkaisemalla uutta tietoa he ovat rakentaneet akateemista uraansa hämäräperäisten keräilijöiden ja jälleenmyyjien avulla. Tutkijat usein perustelevat osallisuuttaan vetoamalla kulttuuriperinnön suojelemiseen - aivan kuten keräilijätkin.

Alkuperältään todentamattomien käsikirjoitusten julkaiseminen ei kuitenkaan suojele kulttuuriperintöä. Kysyntävetoinen ryöstely merkitsee sitä, että markkinoille ilmaantuvien esineiden valikoima räätälöidään ensisijaisesti länsimaisten asiakkaiden kiinnostuksen mukaan. Tämän valikoidun otoksen ulkopuolelle jää ryöstelyn paljastamien arkeologisten esineiden enemmistö, joka poistetaan alkuperäiskontekstistaan, tuhotaan ja hylätään. Toimimalla yhteistyössä niiden kanssa, jotka luovat laittomat markkinat, omistushistorialtaan epäselviä käsikirjoituksia julkaisevat ja niiden parissa työskentelevät tutkijat osallistuvat monien historiallisten ja arkeologisten löytöjen tuhoamiseen – mukaan lukien sellaisten, joilla voisi olla suuri merkitys tieteentekemiselle tulevaisuudessa.

Ilman tunnettua ja dokumentoitua arkeologista alkuperäiskontekstia antiikkimarkkinoilta saatavista käsikirjoituksista voidaan päätellä vähän. Niiden tarkka ajoitus on vaikeaa, ja lisäksi se, miten käsikirjoituksia käytettiin ja millaisen merkityksen niiden käyttäjät niille antoivat, jää pitkälti hämärän peittoon. Omistushistorialtaan tuntemattomia käsikirjoituksia on käytännöllisesti katsottuna mahdotonta käyttää

luotettavasti perustelevaan mitään, mikä muuttaisi vakiintunutta historiallisen tutkimuksen kaanonia.

Arkeologisen kontekstin tunteminen on tärkeää myös esineen tai käsikirjoituksen aitouden kannalta. Koska omistushistoriaa on vaikea väärentää, on omistushistorialtaan epäselvien tai tuntemattomien käsikirjoitusten kasvanut määrä johtanut myös väärennösten lisääntymiseen antiikkimarkkinoilla. Lukuisia tutkijoita on huijattu viime vuosina, ja huomattavia julkisia resursseja on siten hukattu väärennösten tutkimiseen ja tuomiseen osaksi historiallista viitekehystämme. Tunnettuja esimerkkejä ovat lukuisat Qumranin fragmenttien väärennökset, joita on ilmestynyt markkinoille vuodesta 2002 alkaen, sekä niin kutsuttu Jeesuksen vaimon evankeliumi, joka nousi kansainvälisiin uutisotsikoihin vuonna 2012. Nämä väärennökset vahingoittavat paitsi tutkijoiden ja tieteenalojen mainetta myös tutkimusta itseään.

Omistushistorialtaan tuntemattomien käsikirjoitusten julkaisemisen ala on onneksi ollut viime vuosina laskusuunnassa. Museoissa ja arkistoissa ympäri maailmaa on satojatuhansia laillisista kaivauksista peräisin olevia ja asianmukaisella dokumentaatiolla varustettuja käsikirjoituksia, jotka odottavat edelleen tutkimusta ja julkaisua ja joihin raamatuntutkijat voisivat suunnata huomionsa. Joka tapauksessa on syytä aina olla asianmukaisen huolellinen käsikirjoitusten omistushistorian suhteen, olivatpa ne peräisin mistä kokoelmasta tahansa. Jälleenmyyjän tai keräilijän kertomukseen käsikirjoituksen alkuperästä ja aiemmista omistajista ei kannata koskaan luottaa sellaisenaan.

YLLÄTTÄVÄ LOPPU

Tapasin alussa mainitsemani professorin uudelleen eräässä toisessa konferenssissa noin vuoden kuluttua hänen kanssaan käydyn erikoisen keskustelun jälkeen. Hän tuli luokseni ja valmistauduin siihen, mitä tuleman piti. Olin hämentynyt, kun professori kiitti minua vuolaasti sinnikkydestäni omistushistorian tärkeyden korostamisessa. Mikä oli saanut tämän muutoksen aikaan? Ei ollut yllätyks, että professori oli

edellisen tapaamisemme jälkeen ottanut jälleen tehtäväkseen sellaisen raamattukäsikirjoitusfragmentin julkaisemisen, jonka proveniensi oli epäselvä, tällä kertaa Steve Greenin kokoelmasta. Kuitenkin vain muutama viikko ennen uutta kohtaamistamme tästä ja useista muista fragmenteista oli revitty kansainvälisiä otsikoita, kun niiden paljastettiin olevan varastettuja Egypt Exploration Societyn kokoelmasta ja myyty sitten

Greenin kokoelmaan. Toivottavasti professori otti opikseen.

Käännös: Outi Lehtipuu ja Vilja Alanko

PhD Rick Bonnie on arkeologian dosentti ja museologian yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa

- rick.bonnie@helsinki.fi

AIHEESTA ENEMMÄN

Bonnie, Rick (tulossa). Heritage Ethics, Intergenerational Equity, and the Publication of Unprovenanced Biblical Texts. *Scholarly Community at Work: Debates and Encounters on Changes in Texts and Traditions*. Toim. Martti Nissinen & Jutta Jokiranta. Atlanta: Society of Biblical Literature Press.

Brodie, Neil (2020). Yhteensopiva aisapari? Akaateeminen yhteisö ja muinaisesinekauppa. *Working with Cultural Objects and Manuscripts: Provenance, Legality, and Responsible Stewardship*. Toim. Visa Immonen, Rick Bonnie, Helen Dixon, Ulla Tervahauta & Suzie Thomas. Suo-

man Museoliiton julkaisuja 77, 35–64. https://museoliitto.fi/doc/verkkojulkaisut/Immonen-et-al_WCOM_2020.pdf.

Brodie, Neil, Morag M. Kersel & Josephine Munch Rasmussen, toim. (2023). *Variant Scholarship: Ancient Texts in Modern Contexts*. Leiden: Sidestone Press.

Prescott, Christopher & Josephine Munch Rasmussen (2020). Exploring the "Cozy Cabal of Academics, Dealers and Collectors" through the Schøyen Collection. *Heritage* 3:1, 68–97. <https://doi.org/10.3390/heritage3010005>.